

ПОВЕРНЕННЯ СТИПЕНДІЙ ЯК ОДНА З ФОРМ МАТЕРІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА НА ЧУЖИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюється питання про повернення українськими студентами, котрі в умовах бездержавності навчалися за кордоном за рахунок пожертв нашої еміграції, їхніх стипендій, що ставали матеріальною підтримкою для наступних поколінь студіюючої молоді на чужині.

Ключові слова: українська еміграція, студенти, економічне становище, пожертви, повернення стипендій, європейські країни, США, Канада, Австралія.

Десятки років, повністю обмеживши доступ достовірної інформації про діяльність української політичної еміграції, комуністична пропаганда подавала її у спрепарованому вигляді, знеславлюючи вщднчас діаспорних провідників. Водночас повністю приховувалася така важлива риса наших скитальців на чужині, як постійна турбота про розвиток рідної духовності за рахунок власної благодійності. Завдяки цим жертвам у різних куточках світу не лише з'являлися українські церкви й культурні центри, відкривалися не тільки недільні школи, а й вищі навчальні заклади, що визнавалися державами їхнього місцезнаходження. Матеріальна підтримка нашого студентства на чужині дала можливість творити там власну національну еліту, що могла не тільки гідно представляти українську націю в різних галузях науки, техніки, освіти, культури, зокрема, іменами Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Остапа Стасіва, Олександра Смакули, Аркадія Жуковського...

Водночас усі ті стипендіати, здобувши вищу освіту й відповідні становища в західному світі, мали за обов'язок повернути одержані на навчання кошти, аби можна було використати їх для матеріальної підтримки наступних поколінь української студіюючої молоді. Про цей аспект у вітчизняній історіографії досі окремих розвідок ще не появлялося.

У той же час ця тема є актуальною, бо й нині за кордоном багато українських студентів потребують матеріальної підтримки, як вони гостро відчували її на чужині після поразки національно-визвольної боротьби 1917 – 1921 років. Відтак тоді наші студенти звернулося до своєї еміграції за підтримкою, обіцяючи з часом повернути позичені на студії кошти. Так, 4 березня 1924 року український студент Петро Терещенко писав з Кракова до відомого діяча в еміграції генерала Миколи Шаповала: “Кожен з нас, беручи в найчорніші години свого життя, мусить конечно вернути при першій же можливості ці кошти, які знову пішли б на залагодження так великих бід і потреб серед наших братів”¹.

Для студентів Української Господарської Академії (далі – УГА) в чеському місті Подебради, скажімо, спочатку суттєво допомагала чехословацька влада. Але у зв'язку із загальносвітовою кризою наприкінці 20-х років ХХ століття чехи зменшили дотації академії до суми, яка не давала можливості нормально продовжувати працю. Усвідомивши необхідність негайної підтримки українських студентів на чужині, професор УГА Володимир Королів-Старий звернувся до її колишніх випускників з проханням підтримати тодішню студіюючу молодь. 29 листопада 1928 року він надрукував у “Тризубі” заклик рятувати нашу молодь від голоду, оскільки після звернення подебрадської студентської громади про допомогу через кілька тижнів на їхнього благодіяного листа відповіла лише маленька українська колонія з містечка Мельник в Чехії, котра прислала 40 корон чеських.

Це зачепило В.Короліва-Старого за живе, і він надрукував у “Тризубі” своє звернення під

заголовком “До тих, що мають серце й сумління”, в якому намагався розібратися, чи й справді зачерствіли українські душі: “Чи ж таки ми всі, за винятком 4-х мельничан-емігрантів, котрі власними руками заробляють шматочок хліба, всі інші – голодні чи ситі емігранти й неемігранти, а власники шматочку землі, хати, майстерні, кам’яниць, склепів, навіть фабрик, нарешті, всякі більші й менші урядовці в Галичині, на Волині, в Румунії, на Підкарпатті, не кажучи вже про “бізнесменів” та фермерів американських, – невже ж таки ми всі такі – невразливі до нещастя наших земляків, компатріотів і – переважно – бойовників за волю України, безсердечні до біди й злиднів наших близьких, скупі й жорстокі до голодних, котрим буквально бракує шматка хліба, інертні до національної справи, яка потребує найбільшого числа інтелектуальних, фахових і свідомих освічених людей?”².

З окремим словом професор В.Королів-Старий звертався до тих, що ще вчора були “товаришами”, “колегами” тепер голодуючих. Йшлося про тих, котрі вже закінчили УГА, знайшли працю, посади, мали більший чи менший заробіток. “Згадайте ви, панове інженери, – писав професор, – як ви, учившись в Академії, мали від чужих людей більш як по 550 корон чеських на місяць та ще вас і одягали чужим коштом. Згадайте, що для вас був інтернат, що вам при хворобі допомагав Червоний Хрест, який з нового року вже допомагати цим не буде...”³.

Професор апелював до їхнього розуму, сумління й честі: “І говорю цілком одверто й невідклично: той з вас, хто не виконає негайно й повно свого обов’язку, той добровільно приймає на себе назву, яку дають тим, хто боргує й боргів не платить. Смію це сказати вам у вічі, бо – згадайте! – протягом всього часу, що я навчав вас у тій самій Академії я, так само і всі інші навчителі ваші, віддавав вам регулярні щомісячні відрахування з того утримання, котре було і є меншим за те, що дехто з вас нині має...”⁴.

Цей заклик Володимира Короліва-Старого залишався актуальним і в повоєнні роки, коли значна частина українського студентства на чужині потерпала від злиднів, а їхні попередники вже мали працю в багатьох країнах. Відтак до каси Комісії допомоги українському студентству(КоДУС) стали напливати суми повернених стипендій.

Починаючи з 1946 року, ці надходження представляють такі суми: “1) До валютної реформи (25.6.1948) у Німеччині надійшло від колишніх стипендіатів 13711,00 рейхсмарок, а за чотири місяці 1948 року з території Західної Німеччини надійшло 2700 марок: інженер Роман Павлишин (Ашафенбург) вніс 70, магістр Орест Питляр(Мюнхен) – 300, доктор Роман Смик (Ерлянген) – 930, інженер Юрій Артюшенко(Бад-Верісхофен) – 300, доктор Лев Ребет(Мюнхен) – 100, доктор Мирослав Гладишевський (Пфорцгайм) – 1000”⁵.

Зазначене питання було взято під особливий контроль, відтак надходження від колишніх стипендіатів поступово збільшувалися, а відтак розширювалися можливості для підтримки тодішньої студіюючої молоді.

Скажімо, в звіті цієї благодійної інституції за 1953 – 1954 навчальний рік відзначається, що 60 колишніх стипендіатів повернули 733180 франків, понад 2000 доларів. Ця сума була досить поважною, коли врахувати, що нею покривалося половину витрат на допомогу студіюючій молоді⁶.

Тоді ж передбачалося вжити заходи для збільшення стипендійного фонду: “а) пожвавити акцію повертання стипендій, зокрема також у Канаді і Австралії, всіма доступними засобами, включно до оголошення в пресі імен байдужих до закликів, б) для цієї мети розбудувати мережу клітин КоДУС-у за океаном, в) в 10-ті роковини відновленої діяльності КоДУС-у вшанувати пам’ять співзасновників КоДУС-у на чужині сл. п. професорів З. Храпливого і Р. Димінського, розбудовою стипендійного фонду їхнього імені, г) дальшими доцільними заощадженнями зменшувати кошти завідування”(там само).

Очевидно, це мало свої наслідки, оскільки в майбутньому колишні стипендіати почали активніше повертати свої стипендії. Наприклад, якщо повернені стипендії в 1952 році становили 680703 франків, то в 1957 – 1135712⁷.

У цей період своєї діяльності управа КоДУС-у особливо велику увагу звертала на повернення позик від колишніх стипендіатів, оскільки сума цих коштів щороку сягала кількох тисяч американських доларів, що було відчутним внеском у бюджет і оскільки “це важливе як для збагачення фондів, так і з уваги на взяті кол. стипендіатами зобов’язання допомогу повернути”⁸.

З огляду на те, що в 1958 – 1959 навчальному році повернули стипендії 64 колишні студен-

ти на суму 15.400 франків, у 1960 – 1961 – 56 (13.700), управою КоДУС-у в травні 1962 року було підготовлено спеціальний заклик до колишніх стипендіатів. Наголошуючи на тому, що Комісія подає допомогу 70 студентам у Німеччині, Австрії, Франції, Югославії, Швейцарії, Бельгії та Італії, в тому числі українській студіюючій молоді з американського континенту, що студіює в Європі, управа повідомляла, що “в бюджеті КоДУС-у надходження в статті повернені стипендії становили в 1956 – 1957 рр. 1.135.712 фр.(понад 3.000 дол.), в 1957–1958 р. 1,080.070 фр. (кругло 2,500 дол.), а в 1958 – 1959 р. дотепер ледве 545.375 фр. (понад 1,000 дол.), тобто помітно зменшилися”⁹.

Зрештою, це дало свої результати: протягом 1958 – 1959 навчального року повернули стипендії 64 колишні студенти на суму 15.400 франків, у 1960 – 1961 – 56(13.700), щоправда в 1962 – 1963 – тільки 30 (10.000)¹⁰.

Таке становище спонукало управу КоДУС-у подбати про збільшення суми повернених стипендій. Тим паче, що колишніх стипендіатів нараховувалося до 3.000, а кількість осіб, котрі на той час повністю або частково повернули заборгованість, становила лише 310. Тому управа КоДУС-у 27 вересня 1962 року звернулася із закликом до колишніх стипендіатів з проханням відгукнутися, а це, мовляв, буде “одночасно зобов’язанням сумління і чести та солідарності старшого покоління, що поверненням стипендій допомагає не Установі, але своїм молодшим товаришам”¹¹.

Коли ж не всі відгукнулися, то імена боржників вмістили в газетах, що одразу ж подіяло. Так, після опублікування в лютому 1964 року першого списку колишніх стипендіатів(66 осіб), 12 їх, що замешкали на терені Німеччини, повернули кошти в сумі 4.200 франків, 13 зі США – на загальну суму в 3.500, 9 з Канади – майже 3.000, 3 з Франції – 700, по одному з Австралії і Венесуели – разом 700¹².

Окремі з колишніх стипендіатів, до речі, не тільки повертали позичені їм свого часу пожертви української громади, але й вносили додаткові кошти на потреби нашого студентства. Так, Антон Шаруневич з Венесуели 15 липня 1960 року повідомляючи про переказ 200 американських доларів(110 на вирівнення заборгованості, 90 – на фонд КоДУС-у), додавав: “Щиро дякую за уділену мені поміч під час моїх студій в Німеччині”¹³.

У звіті про діяльність КоДУС-у в 1963 – 1964 роках зазначається, що надходження на рахунок повернених стипендій, хоч ще дуже незадовільні, але збільшилися порівняно з попереднім роком на 3,5 тисячі франків. До цього спричинилися письмові нагадування про обов’язок повернути громадський гріш, розповсюдження і оголошення в пресі закликів, надсилання до громадських установ і до представництв КоДУС-у списків боржників з проханням допомогти у їх відшуканні, врешті оголошення їх прізвищ у газетах. Перший список на літери А-В охопив 312 колишніх стипендіатів, що користувалися допомогою КоДУС-у з 1942 – 1959 р. З цього списку вибрано 66 осіб, що винні по 100 і більше доларів, уміщуючи їхні прізвища два або три рази в усіх українських газетах по цей і той бік океану.

За звітний час повернули стипендії 39 осіб, в тому числі: 12 у Німеччині – 4.7 тис. фр., 13 в США – 3.7, 9 у Канаді – 3.6 тис. фр., 3 у Франції – 0.8 тис. фр. та по одній в Австралії і Венесуелі 0.7 тис. фр.

Олена Лагодинська-Залеська з Бафало(США), котра одержувала допомогу від Товариства прихильників освіти під час студій у Відні в 1921–1923 роках, без нагадування її прізвища, з власної ініціативи, почала надсилати кошти управі КоДУС-у.

Василь Маркус з Чикаго вніс 100 доларів в рахунок сплати своєї стипендії від КоДУС-у, а решту обіцяв сплачувати в майбутньому¹⁴.

Подібні факти зустрічаємо і у пізніших звітах з діяльності КоДУС-у. Наприклад, в аналогічному документі за 1965 – 1966 роки вказується, що від колишніх стипендіатів(їхня кількість подається в дужках) надійшло з 5 країн 15.241.57 франків (55) проти 14.951,50 фр. (47), в 1964 – 65, між ними: з США 7.821,00 (24), з Канади 1.838,97 (8), з Німеччини 3.607,22 (14) з Франції 1.581.98 (7) і з Австрії 392,40 (2).

Але зі звіту із діяльності КоДУС-у в 1968 – 1969 роках випливає, що коли розміри надходжень з пожертвувань за звітний час залишилися на дотеперішньому рівні, то повернені стипендії зменшилися на понад 7.000 фр., досягнувши всього 15.946,86. Кількість повертаючих стипендію зменшилася з 80 у 1968 році до 59 у 1969. Це примусило управу продовжувати нагадувати за допомогою преси про заборгованість колишніх стипендіатів КоДУС-у, щоб до-

битися більших успіхів для забезпечення допомоги молодшим товаришам і утримати рівновагу бюджету, яка захиталася на той час.

У 1969 році 59 колишніх стипендіатів сплатили 15.946,86 франків, що вказувало виразно на позитивні наслідки прилюдних нагадувань про заборгованість. Поіменні списки боржників почали появлятися в пресі з початку 1964 року. Повернені стипендії від 1952 року відтак становили щороку пересічно по 2.000 дол. За згаданий період нагадувань вони досягли: у 1967 – 5.400, 1968 – 4.650, 1969 – 3.200, 1970– 2.000 дол. Це саме стосувалося й кількості тих, що повертають допомогу. У 1964 і 1970 роках заборгованість сплачувало 41, 1967 – 79, 1968 – 80 і 1969 – 59 осіб. Підсумки, підбиті перед прилюдними нагадуваннями, виявили, що з 3.000 студентів, які в 1941–1960 роках користувалися допомогою на загальну суму понад 300.000 доларів, 225 повернули її повністю, 147 частково. За час п'ятирічного оприлюднювання списків боржників, ця кількість збільшилася відповідно до 470 і 122 осіб. Таким чином, приблизно шоста частина колишніх стипендіатів виконала чи ще виконувала своє зобов'язання. Сплати заборгованості досягли за 1946–1951 роках 3.582 марок, а з 1951 по 1970 – 235.992,43 франків, разом – 53.000 доларів.

Труднощі у здобуванні фондів з пожертвувань громадськості продовжувалися і надалі. Вимоги чи прохання дотеперішніх збирачів звільнити їх від непосильних завдань ставали частішими – справжніх збірок можна було нарахувати кільканадцять. Відмовлялися збирати через поганий стан здоров'я, похилий вік, не'ативну настанову окремих жертводавців до студентів. З огляду на це збирачі радили навантажувати цим завданням молодше покоління, зокрема студентів.

Хоча спроби дати студентам нагоду причинитися до поповнення фондів не дали очікуваних наслідків: з 18 звернень до них тільки у 8 випадках знайшли відгук, інші не дали відповіді або просто відмовилися виконати цей громадський обов'язок. Тож багато збирачів і жертводавців запитували: чи родичі та їхні діти заслуговують на допомогу і чи вони її колись повернуть, а головне чи будуть вони добрими українськими патріотами?

Управі КоДУС-у, звичайно, хотілося вірити в таке, а тому їй було приємно це підтвердити, щоправда, доволі рідкою заявою архітектора з Лос-Анджелеса, котрий написав: дякую за повідомлення, що мій борг, нарешті, сплачений*. Я, очевидно, на майбутнє не відмовлюся підтримувати КоДУС, лише, будь ласка, нагадуйте мені наприкінці кожного року.

Ще приємніше було навести конкретні факти спонтанних пожертвувань колишніх стипендіатів. Один з них – К. з Берліна, який після виконання в 1966 року свого зобов'язання надсилав щороку пожертви. Інший, д-р Л. Я. Б. з Ганновера, сплативши в 1968 році може й не варту уваги одноразову допомогу, надсилав і згодом пожертви.

Натомість управі було боляче називати боржників, що, як інженер Микола Курчинський, одержавши під час вивчання свого рентабельного фаху з 1955 по 1959 року 2.379 франків допомоги, не давав жодної відповіді на щорічні нагадування, а борг його тим часом фактично знецінився. З огляду на поведінку таких стипендіатів симпатички, жертводавці радили управі вимагати від теперішніх кандидатів на стипендії, крім письмових зобов'язань повернути допомогу, ще й 'арантій поручителів, мовляв, таке забезпечення громадського гроша посилить жертвовність громадян кращим запевненням, що їхні кошти не будуть безповоротними та послужать допомогою наступним поколінням і становитимуть поважнішу, ніж досі, базу допомогової діяльності КоДУС-у.

* До речі, кожному колишньому стипендіату, котрий сплатив свій борг, управа писала відповідне повідомлення. Скажімо, інформуючи Володимира Чижика з Чикаго про одержання від нього чека № С 59073 на \$ 100.00 як залишку заборгованості, його ставили до відома, що він таким чином повернув повністю стипендію, яку одержував під час музичних студій у 1942–1943 роки у Відні в розмірі 1400 рейхсмарок і КоДУС не має до нього жодних претензій і дуже вдячний, що він допоміг "нашій установі продовжувати її діяльність, підтримувати Ваших молодших товаришів". Водночас голова і секретар Комісії зазначали: "Втрачаючи Вас як нашого боржника, маємо надію не втратити Вас як нашого прихильника-добродійника, що не забував про наші потреби давніше, надсилаючи пожертви в 1964–1966, що ми їх дозволили собі врахувати як сплату стипендії" (Поточний архів КоДУС-у: Лист керівників КоДУС-у до Володимира Чижика від 12 квітня 1972 року).

А були такі, котрі, як тільки знаходили працю, одразу ж бралися сповнювати свій обов'язок перед КоДУС-ом. Так, Роман Сеньків, влаштувавшись на посаду економіста в "Інтернешенел Монетері Фонд" у Вашингтоні, одразу ж вислав чек "на \$350 до Кредитової кооперативи Північного Вініпеґу: \$300 за вирівнення боргу, а \$50 – пожертва на дальшу працю КоДУС-у як вияв моєї до Вас подяки за Вашу допомогу мені в студентських роках. В майбутньому про КоДУС теж не забуду".

Крім того, він обіцявся: "Потреби КоДУС-у я порушу на сходинах тих Організацій, в яких я перебуваю, – УККА та ТУСМ"¹⁵.

Звичайно, управі КоДУС-у залишалося в цьому випадку лише подякувати Роману Сеньківу й попросити його: "промовляйте, будь ласка, в нашу користь, якщо матимете таку нагоду"¹⁶.

Повернені кошти одразу ж передбачалися для нових стипендіатів. Інколи їх вказували ті, хто повертав гроші. У листі із Загреба від 12 січня 1971 року йшлося про те, що оскільки "пані Лідія Біленька-Ніколич хоче вертати свою стипендію ліпше, щоб нові дістали стипендію, щоб гроші обертались і приносили добро. Я не знаю, скільки може звернути п. Л. Б.-Ніколич. Якби хотіла на два рази по 100 і 110 ам. дол. За один семестр, то тоді можна було б дати З.Соболю і М.Пап"¹⁷.

У цьому листі водночас повідомлялося, що "є багато стипендіатів, що покінчили студії, мають добру посаду і добре заробляють. Варто їх опікнути за звернення своїх стипендій. Ось вони – список на 13 осіб"¹⁸.

Сама Лідія Ніколич писала, що тому "нема кандидатів за стипендію-допомогу з наших сторін", оскільки "всі вони(ті, що діставали!) розголосоли, що все ж такі допомоги треба звертати, а друга річ, що з Філядельфії прийшли кілька стипендій від дра В.Галагана, що не треба звертати. Та і наші власті досить зі своєї сторони дають"¹⁹.

Для багатьох колишніх стипендіатів сплата боргу спонукувала до нових пожертв для українського студентства на чужині. Так, Юрко Куриленко з Лос-Анджелеса дякував управу за повідомлення про те, що його "довг нарешті сплачений". Водночас писав: "Очевидно, що я і на будуче буду присилати датки на КоДУС, тільки ласкаво прошу присилати мені опікнення приблизно прикінці кожного року"²⁰.

Колишній стипендіат Ю.В. Прокопеч з Канади одразу ж повернув свій борг у сумі 415 дол. і 35 як пожертву²¹.

А Лев-Ярослав Бичкович з Ганновера, повернувши одноразову допомогу в сумі 50 марок, водночас пожертвував ще стільки ж. Наступними роками КоДУС одержував від нього постійні пожертви: 1965 – 30, 1967 – 40, 1969 – 50, 1971 – 200²².

Віра Бойківська-Конрад в квітні 1971 року не лише повернула свою стипендію за 1947 – 1948 роки в сумі 700 австрійських шилінгів, але й поцікавилася боргом свого чоловіка – Володимира Конрада, котрий вивчав медицину в Інсбруку²³.

Одержуючи відомості про повну сплату стипендій, управа КоДУС-у намагалася заангажувати колишніх студентів до допомогових акцій. Скажімо, коли Мирослава Шлемкевич розраховалася зі своїм боргом у сумі 10.100 шилінгів, то їй було надіслано листа, що "КоДУС не має до Вас жадних претенсій і дуже Вам вдячний за акуратне виконання Вашого зобов'язання. Втративши Вас як нашого боржника, маємо надію, що в майбутності не забудете за нашу установу, за що заздалегідь сердечно дякуємо"²⁴.

Подібних повідомлень було чимало. Скажімо, Роман Топольницький повернув гроші за навчання у Львові в 1942 – 1943 роках і в Мюнхені в 1949 – 1950 в сумі 196 дол.²⁵

А 15 вересня 1971 року колишній стипендіат інженер Ярослав Михайлишин, котрий на той час уже давно розрахувався зі своїми невеликими боргами і мешкав в австралійському штаті Вікторія, відвідав Сарсель з родиною. З нагоди цих відвідин він передав 100 французьких франків на потреби КоДУС-у і 500 для НТШ²⁶.

Звідомлення з діяльності КоДУС-у в 1971–1972 роках свідчить, що з вісьмох країн надійшло повернутих стипендій на суму 14.105,89 франків (44). У тому числі: 1) з ЗСА – 6.436,95 фр., або 1.277,60 дол. (15); 2) з Канади – 1.062,79 фр., або 339,17 дол. (5); 3) з Німеччини – 2.451,20 фр., або 1.690 марок (8); 4) з Австрії 1.094 фр., або 3.550 шилінгів (5); 5) з Франції – 1.020 фр. (3); 6) з Великобританії 991,50 фр., або 75 фунтів (6); 7) з Швейцарії 664,45 фр., або 500 швейцарських фр. (1); 8) з Югославії 385 фр., або 1.190 нових динаріїв (1).

Усіх дотеперішніх стипендіатів КоДУС-у (з 1941 по 1972) нараховувалося 2817 осіб. З цієї

кількості на КоДУС на рідних землях (Краків, Львів) з 1941-1944 років припадало 740, у Берліні з 1944 – 1945 – 100, у Баварії (Фюрт) з серпня 1945 – 1951 – 1205, в Австрії з 1947 – 1950 – 174, у Франції з 1948 – 1950 – 54 особи. За час діяльності КоДУС-у з осідком у Франції (Сарсель) з 1951 надано допомогу 544 особам у розмірі 762.440,62 фр. Її щомісячний розмір був нерівний. Під час війни вона становила 100 – 250 злотих польських, з 1945 по 1948– 40 – 150 рейхсмарок, з 1948 по 1951 – 25–45 дойчмарок і з 1951 по 1972 рік – 100–150 франків.

Нагадування справляли свій вплив. Одержавши повідомлення щодо повернення стипендії за 1942 рік, Михайло Марунчак з Вінніпега написав: “Повищий обов’язок сповню впродовж кількох місяців. Жалію, що не встиг цього скорше зробити, але за різними громадськими та науковими проблемами залишилися ці справи поза полем зору. Поки що символічно посилаю на відсотки десять марок. З часом придбаємо і на це конто дещо більше”²⁷.

“Прикро мені дуже, – писала Віра Кушнір-Моканюк з Йонкерса, яка користувалася підтримкою в 1947 – 1949 роках, – що так пізно, але щиро пишучи, не маю на те жодного виправдання”²⁸.

А Петро Поліщук з Цюриха повідомляв: “Перший раз одержав я стипендію від КоДУС-у не в роках 1942 – 43, лише в шкільній році 1940 – 41, тобто від вересня 1940 до червня 1941, коли я студював у Берліні”. В додатку було вислано чек на 370 американських доларів як п’яту рату²⁹.

Треба сказати, що в розвиток цієї акції за неповних 10 років Комісія добилася повернення значних сум боргу від колишніх стипендіатів. Вона навіть розповсюдила списки колишніх тих студентів, хто надану їм допомогу сплатив або її сплачував, дякуючи таким чином за виконання їхнього зобов’язання. У 1975–1976 роках 26 осіб, у тому числі 9 повністю, сплатили 12.199,91 франків. З цієї суми припадало на Францію 4.000,85 (9), Австрію – 10.636 шілінгів, або 3.044,96 франків (8), Німеччину – 893 марок, або 1.526,40 франків (5), Бельгію – 1.200 франків (1) і США – 480 доларів, або 2.427,70 франків (5). У 1976–1977 році вже 31 особа (11 повністю) сплатили 15.475,45 франків, у тому числі з США 678,81 доларів, або 3.296,45 франків (7), Німеччини – 1.495 марок, або 2.990 франків (10), Австрії – 5.450 шілінгів і 300 доларів, або 2.936,51 франків (5), Канади – 625 доларів, або 2.820 франків (3) – Бельгії – 1.780 франків. (1), Швейцарії – 1.003 франків (1) і Франції – 650 франків (4).

За цей звітний період 25 осіб повернули повністю свою заборгованість: Білак-Кутняк Олена, Біленька-Ніколич Лідія, Бінчак Мирон, Боба Йосиф, Василик-Відгольм Христя, Винярський Сергій, Гнатишин-Литвин Віра, Гунчак Тарас, Еліяшевська-Фроляк Ольга, Зорен Маріянна, Калитовська Марта, Когут Петро, Креховецький Яків, Лацик Микола, Нападівич Олександр (сплатив брат Роман), Нарожняк Тарас з Канади, Репетило-Яцура Ольга, Рибалка Михайло, Ріпецький Модест, Романчук-Гомола Ольга, Тофан Мирослав, Цепенда Кирило, Штравс Леопольд, Шульга Зенон.

Дуже погана є справа з колишніми стипендіатами КоДУС-у, писав 1976 року професор Володимир Білик з Австралії. “Вони брали колись допомогу, але донині її не звернули. Вони присвоїли собі громадський гріш, позбавляючи можливості студіювати наступним генераціям, таким безпомічним товаришам, якими колись вони були. Така свідомо й негарна поведінка колишніх стипендіатів, які добре забезпечені і сидять на грошах, є національним злочином”³⁰.

Починаючи з 1946 року, лише п’ята частина сплатила заборгованість, а дальша щорічна практика виявляла меншу кількість осіб. На жаль, тільки нечисленні боржники брали приклад з колишнього стипендіата доктора медицини Романа Андріїва з Пенсильванії, який, повернувши невеличку, лише тридцятидоларову допомогу із стопроцентним додатком, склав згодом пожертву в десять разів більшу. До таких належали в звітному періоді: Роман Нападівич (675 німецьких марок), а, крім того, 50 марок як поверненої допомоги за покійного брата Олександра; Микола Лацик (172 американських доларів), Ольга Романчук-Гомола (500 франків), Мирон Бінчак (354,34 франків), Христя Василик-Відгольм (1.000 австрійських шілінгів), Яків Креховецький (40 канадських доларів), Анатоль Васинчук жертвував з 1965 по 50 доларів щороку, Олена Білак-Кутняк – по 50 франків, Йосиф Боба – 7 американських доларів, Ольга Репетило-Яцура – 30 франків.

На теренах Австралії копітку працю докладав о. Іван Шевців, котрий шукав колишніх стипендіатів, що не розраховалися за свої борги. Скажімо, досить швидко відгукнувся колишній стипендіат Василь Матіяш, який у роки війни скористався допомогою КоДУС-у під час музич-

них студій у Відні в сумі 1.500 рейхсмарок, належав до тих, хто вже в 1946 – 1947 роках повернув дві третини цих коштів. Залишалося виплатити ще третину. “Ми не могли йому про це нагадати, – пише Т. Волошин, – бо не мали адреси, а хотіли зняти його із списку боржників, бо він належав до виняткових стипендіатів, що вже після трьох років сплатив 2/3 боргу. Це нас зворушило, коли довідалися, що він і тепер бажає віддячитися за давню допомогу”³¹.

І хоч і в цілому не всі повертали свої борги перед українською суспільністю, однак управа КоДУС-у продовжувала публікувати списки тих, хто розрахувався за допомогу в студентські роки. За 1977–1978 роки, наприклад, сплачувало заборгованість 28 колишніх стипендіатів, у тому числі 5 з-за океану, решта з 13 європейських країн. У 1978–1979 – 29, у тому числі 6 з-за океану, 23 повністю розрахувалися, внісши до каси управи 19.047,35 фр. фр.: Антонович Андрея, Антонович Мирослава, Бартошко Володимир, Василик Михайло (друга допомога), Давосир Микола, Жупник Ігор, Закальницький Володимир, Кашуба-Кончак Марія, Керницький Ігор, Ключас Мирослав, Козак Володимир, Крива Мирослава, Куцан Андрій, Малицький Юрій, Мончак Мирон, Нарожняк Володимир, Олійниченко Павло, Омелян Павло, Поліщук Петро, Ставовий Роман, Стельмах Омелян, Колотило Тарас, Васькович Григорій³².

Ось чому управа КоДУС-у вирішила охопити цією акцією побільше колишніх стипендіатів. З цією метою його секретар 19 лютого 1975 року звернувся до першого голови КоДУС-у о. Івана Гриньоха з проханням допомогти хоч у деякій мірі допомогти відновити списки тих, хто тоді одержував допомогу від української еміграції. Той тільки в грудні 1982 року відгукнувся на запити Комаринського щодо продовження діяльності КоДУС-у на мюнхенському терені. “На жаль, не маю ще сил, після довготривалої недуги та операції, щоб зустрітися десь у Мюнхені та обговорити справи КоДУС-у, – писав о. Гриньох. – Тому коротко кілька рядків... Приходить мені на гадку, що побажаним було б видати і розіслати до преси ЗАКЛИК, підписаний нами обома до всього громадянства та, зокрема, до колишніх стипендіатів, не тільки тих, які отримували стипендії після світової війни, але й тих, які користувалися допомогою до війни, коли я очолював акцію допомоги студентству у Львові як академічний душпастир, а в рр. 1939–41 як голова Комісії при УЦК в Кракові. Як орієнтуюся, є ще між живими кілька десятків тих, які користувалися допомогою. Може відозвуться. Бракує мені тільки часу і сил, щоб накреслити проект такого Заклику. Може вдасться мені зробити це з початком наступного року”³³.

У 1984 році управа КоДУС-у розіслала до всіх студентів листи щодо звороту стипендії. Сподівалися: аби усі боржники тільки з Німеччини повернули стипендію, то на конті мали б 88.055 марок, не рахуючи тих студентів, які одержували допомогу від 1982 року. У 1989 році, відновлюючи свою діяльність у Німеччині, КоДУС звернувся до української спільноти в діаспорі з проханням піти їй на зустріч з необхідною допомогою. На це відгукнулося декілька осіб, які почали регулярно сплачувати свої заборгування³⁴.

З відродженням української державності багато колишніх стипендіатів КоДУС-у – в першу чергу тих, хто розрахувався зі своїми боргами, продовжували підтримувати українське студентство не лише на чужині, але основну увагу тепер звернули на допомогу студіюючій молоді в Україні. І це було продовженням того важливого проекту нашої еміграції, коли ті, хто здобув вищу освіту за допомогою своїх співвітчизників на чужині, відтепер передавав свої кошти для підтримки розвитку українського студентства на рідній землі.

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України – ЦДАВОВУ: Ф. 4007. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 1 зв. – 2.

² Там само: Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 364. – Арк. 29.

* Про необхідність підготовки такого звернення о. Іван Гриньох пише і через півтора року, вибачаючись за свою немічність: “Дорогий Пане Інженере! Все спізнене через мою відсутність. Прошу вибачити! Крім того, я не годен нормально працювати, бо маю клопіт з очима. Пишу рукою отак насліпо! Нам треба звернутися з закликом до громадянства і, зокрема, до ще живих колишніх стипендіатів Академічного Душпастирства у Львові в рр. 1935 – 39, коли я очолював допомогову акцію українському студентству, та в 1939 – 41, коли так само очолював її в системі УЦК у Кракові. Чи таке звернення “До всіх колишніх стипендіатів Українського Католицького Душпастирства у Львові в рр. 1935 – 39 і КоДУС-у в рр. 1939 і дальше” – підпишемо звернення оба. (Поточний архів КоДУС-у: Лист о. Івана Гриньоха до Григорія Комаринського від 27 червня 1984 року; Сергійчук В. Історія КоДУС-у. – С. 334).

- ³ Там само. – Арк. 31.
- ⁴ Там само. – Арк. 32.
- ⁵ Поточний архів КоДУС-у: Виказ повернутих стипендій за час від 1.1.48 по 30.4.48.
- ⁶ Там само: Звіт з діяльності за 1953 – 1954 рр.
- ⁷ Там само: Протокол сьомих загальних зборів КоДУС-у в еміграції від 21 червня 1958 року.
- ⁸ Там само: Протокол сьомих звичайних зборів КоДУС-у, що відбулися 21 червня 1958 року в Парижі.
- ⁹ Сергійчук В. Історія КоДУС-у. – К., 2008. – С. 257.
- ¹⁰ Поточний архів КоДУС-у: Звіт секретаря КоДУС-у з діяльності за 1962 – 1963 оперативний рік.
- ¹¹ Там само: Звернення до колишніх стипендіатів від 27 вересня 1962 року.
- ¹² Там само: Звіт секретаря КоДУС-у з діяльності за 1963 – 1964 оперативний рік.
- ¹³ Там само: Лист А. Шаруневича до управи КоДУС-у від 15 липня 1960 року.
- ¹⁴ Там само: Лист В. Маркуся до управи КоДУС-у від 21 квітня 1965 року.
- ¹⁵ Поточний архів КоДУС-у: Лист Романа Сеньківа до секретаря КоДУС-у Теодозія Волошина від 3 січня 1973 року.
- ¹⁶ Там само: Лист секретаря КоДУС-у Теодозія Волошина до Романа Сеньківа від 16 березня 1973 року).
- ¹⁷ Там само: Лист невідомого із Загреба від 12 січня 1971 року до управи КоДУС-у в Сарселі.
- ¹⁸ Там само: Лист невідомого із Загреба від 12 січня 1971 року до управи КоДУС-у в Сарселі.
- ¹⁹ Там само: Лист Л. Ніколич до управи КоДУС-у в Сарселі від 19 грудня 1971 року.
- ²⁰ Там само: Лист Ю. Куриленка до управи КоДУС-у від 14 березня 1971 року.
- ²¹ Там само: Лист управи КоДУС-у до управителя Кредитової кооперативи Північного Вінніпегу А. Качора від 18 червня 1971 року.
- ²² Там само: Лист управи КоДУС-у до представництва в Німеччині від 13 квітня 1971 року.
- ²³ Там само: Лист управи КоДУС-у до В. Бойківської-Конрад від 21 квітня 1971 року.
- ²⁴ Там само: Лист управи КоДУС-у до М. Шлемкевич від 22 квітня 1971 року.
- ²⁵ Там само: Лист управи КоДУС-у до Р. Топольницького від 7 червня 1971 року.
- ²⁶ Там само: Лист управи КоДУС-у до голови Представництва на Австралію В. Білика від 28 вересня 1971 року.
- ²⁷ Там само: Лист Михайла Марунчака до управи КоДУС-у від 16 лютого 1974 року.
- ²⁸ Там само: Лист Віри Кушнір-Моканюк до управи КоДУС-у від 14 лютого 1974 року.
- ²⁹ Там само: Лист Петра Поліщука до управи КоДУС-у від 23 березня 1975 року.
- ³⁰ Там само: Звернення професора Володимира Білика до жертводавців в Австралії від 1976 року.
- ³¹ Там само: Лист секретаря КоДУС-у Т. Волошина від 23 березня 1977 року до о. І. Шевціва в Сіднеї.
- ³² Сергійчук В. Історія КоДУС-у. – С. 327.
- ³³ Поточний архів КоДУС-у: Лист о. Івана Гриньоха до Григорія Комаринського від 20 грудня 1982 року.
- ³⁴ Там само: Протокол із XIX Загальних Зборів Комісії Допомоги Українському Студентству від 22 лютого 1998 року.

В статье освещается вопрос о возвращении украинскими студентами, которые в условиях безгосударственности обучались за границей за счет пожертвованной нашей эмиграции, их стипендий, что становились материальной поддержкой для последующих поколений учащейся молодежи на чужбине.

Ключевые слова: украинская эмиграция, студенты, экономическое положение, пожертвования, возвращение стипендий, европейские страны, США, Канада, Австралия.

The article is studying the issue of grant returns by Ukrainian students who in circumstances of state regime absence studied abroad, sponsored by Ukrainian Diaspora. These grants became important financial support for future student generations studying abroad.

Keywords: Ukrainian emigration, students, economic position, donations, returning of grants, the European countries, the USA, Canada, Australia.